

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАБАЛАНСОВОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

Розглянуто історичні аспекти формування поняття позабалансового обліку, вітчизняний та зарубіжний досвід використання позабалансових рахунків, окреслено напрямки і перспективи розвитку позабалансового обліку в Україні. Встановлено, що напрямками розвитку позабалансового обліку в Україні є удосконалення його теоретичної основи та наближення до оперативних потреб як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів бухгалтерської інформації.

Ключові слова: позабалансовий облік, план рахунків, позабалансові рахунки.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток ринкової економіки в Україні, розширення міжнародних економічних зв'язків зумовили значні зміни в системі бухгалтерського обліку, яка є однією з найважливіших складових в управлінні процесами господарювання на рівні підприємства, держави і міжнародної діяльності. Постійно зростають вимоги до бухгалтерського обліку як до упорядкованої системи збору, нагромадження, реєстрації, узагальнення та впорядкування інформації про засоби підприємства, їх рух та причинно-наслідковий зв'язок. Потреба створення повної і чіткої інформаційної системи управління зумовлює постійний пошук у галузі формування облікових даних. Важливим є кожен її елемент та його наявні і потенційні інформаційні можливості.

Початок третього тисячоліття ознаменувався впровадженням в Україні Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів [5]. У рамках цієї програми було прийнято Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", новий План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій, національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку та відбувається неперервне удосконалення теорії та практики бухгалтерського обліку.

Новим Планом рахунків передбачено облік на позабалансових рахунках. Позабалансовий облік призначений для спостереження, вимірювання та реєстрації фактів господарської діяльності підприємства, які на цей час не впливають на його майновий стан, але за якими потрібно здійснювати особливий нагляд з метою володіння повною інформацією про минулі, теперішні та можливі у майбутньому події, та для контролю за наявністю та використанням майна, яке не належить цьому підприємству, але використовує його в господарській діяльності на правах користування чи розпорядження.

Аналіз історичних аспектів виникнення позабалансового обліку, дослідження використання позабалансових рахунків у зарубіжних країнах та в Україні дасть змогу системно підійти до питання потреби існування позабалансового обліку і визначити напрямки та перспективи його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Аналізуючи останні дослідження і публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, бачимо, що позабалансовому обліку не приді-

лено належної уваги. Питання обліку на позабалансових рахунках розглядають лише в рамках діючого плану рахунків та інструкції про його використання. Виняток становлять праці В.Ф. Палія, Я.В. Соколова [3], М.С. Пушкаря [6] та О.М. Петрука [4]. Вказані автори вважають, що система позабалансових рахунків повинна бути організаційно закінченою, в якій господарські операції і повідомлення будуть відображатися за допомогою подвійного запису на рахунках, що сприятиме розширенню інформаційних та контрольних можливостей обліку. А.М. Кузьмінський у своїх працях звертає увагу на те, що в міру розвитку господарських зв'язків та товарно-грошових відносин застосування позабалансових рахунків поступово буде розширюватись [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зміни, які відбулися в бухгалтерському обліку в Україні з 2000 р., постійно зростаючі вимоги до облікової інформації зумовили вибір теми, завдань і змісту дослідження.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою дослідження є оцінювання стану та визначення тенденцій і перспектив розвитку позабалансового обліку в Україні.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

- дослідити історичні аспекти формування поняття позабалансового обліку;
- розглянути вітчизняний та зарубіжний досвід обліку на позабалансових рахунках;
- окреслити напрямки і перспективи розвитку позабалансового обліку в Україні

Виклад основного матеріалу. Виникнення поняття балансового обліку пов'язане з видатним швейцарським бухгалтером і науковцем Іоганом Фрідріхом Шером (1846-1924 рр.). І. Шер, на відміну від своїх попередників, вважав основою обліку не рахунки, а баланс. Вперше такий підхід він виклав у 1890 р. І.Ф. Шер вважав, що бухгалтерія починається з балансу і завершується ним, а баланс – це рівність між активом і пасивом, побудована у формі рахунків в останній день операційного періоду. В основу балансу І. Шер поклав рівняння капіталу, а сам баланс трактував як засіб для розкриття стадій кругообігу капіталу. Саме тому теорію обліку І. Шера називають балансовою. Рівняння капіталу І. Шера говорить, що величина капіталу підприємства дорівнює різниці між обсягом майна і кредиторської заборгованості підприємства, що є актуальним і у наш час.

Виходячи з балансової теорії І. Шера, кожен рахунок є елементом балансу, система рахунків повинна бути виведена з ідеального балансу, рівняння балансу диктує правила подвійного запису, які ґрунтуються на дзеркальному характері дебету і кредиту в активних і пасивних рахунках.

Крім балансових рахунків, які відображають як економічні (господарські), так і юридичні операції, І. Шер використовував позабалансові рахунки, які називав "ввідними" (ті, що вводять в курс справи). На його думку, вказані рахунки носять чисто юридичний характер і призначені не для відображення величини майна, а для того, щоб зрозуміло і точно відобразити юридичну структуру майна у всіх тих випадках, коли права і зобов'язання цього підприємства є рівноцінними. Тому застосування "ввідних" рахунків стано-

вить не господарську, а юридичну вимогу до бухгалтерії. Окрім цього, І. Шер вважав, що юридично оформлені договори можна було б заносити до реєстрів обліку за допомогою "ввідних" рахунків аж до балансу. Але рекомендує вести облік цих зобов'язань позабалансом, бо відображення їх у балансі ускладнювало б ведення обліку, збільшило б його трудомісткість [7, с. 141-142]. Розвиваючи юридичне трактування балансу, І. Шер зазначає, що "до активів належать лише ті господарські блага, право власності на які перейшло до суб'єкта господарювання" [7, с. 178]. Таким чином, замість трактування цінностей, що відображаються в активі на правах володіння, вводиться їх трактування як власності. Проте, ці два тлумачення недосконалі: якщо в основі юридичної інтерпретації активу лежить право власності, то з балансу випадає майно, взяте в оренду чи прийняте на відповідальне зберігання, якщо право володіння, – то випадає вся дебіторська заборгованість.

На сьогодні, позабалансові рахунки використовуються практично у всіх країнах, вони мають різні назви (позабалансові, спеціальні, меморіальні тощо), але об'єднані тим, що перебувають за межами системи рахунків бухгалтерського обліку, призначених для відображення елементів фінансової звітності (активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів, витрат та фінансових результатів). Проте досі немає сталого переліку інформації, яка повинна відображатися на позабалансових рахунках бухгалтерського обліку. Кожна країна має власні вимоги до відображення об'єктів позабалансового обліку, які відповідають загальній економічній ситуації в країні, законодавчому регулюванню питань обліку, відкритості фінансової інформації та іншим юридичним, економічним та соціальним чинникам. Певні особливості використання позабалансових рахунків різними країнами відображено в табл.

Таким чином, кожна країна має свої особливості використання позабалансових рахунків. В Україні ведення обліку на позабалансових рахунках жорстко не регламентується, проте, він є невід'ємною складовою системи бухгалтерського обліку.

Позабалансовий облік в Україні сформувався під впливом історичного досвіду ведення обліку на позабалансових рахунках в колишньому СРСР та сучасних вимог. У різні часові періоди на позабалансових рахунках відображалися різні об'єкти, але їх суми не включалися і не включаються до балансу підприємства ні прямо, ні у складі залишку інших рахунків.

Позабалансові рахунки призначені для обліку наявності та руху засобів та їх джерел, які не належать даному підприємству, однак знаходяться певний час у його розпорядженні або користуванні. Операції, що відображені на позабалансових рахунках, є результатом проведених або майбутніх змін майнового стану підприємства. Характерним для цих рахунків є те, що вони не належать до загальної системи рахунків бухгалтерського обліку, за якою господарські факти відображаються методом подвійного запису. Записи на позабалансових рахунках в Україні, як і в багатьох інших країнах здійснюються простим (уніграфічним) методом, проте зберігається принцип економічної подвійності фактів господарського життя, який передбачає, що будь-яке майно має своє джерело утворення та власника.

Табл. Особливості використання позабалансових рахунків різними країнами

Країна	Позабалансові рахунки	Спосіб запису на позабалансових рахунках
Україна	Виділені в окремий клас. Орендовані основні засоби; активи на відповідальному зберіганні; контрактні зобов'язання; непередбачені активи; гарантії та забезпечення надані; гарантії та забезпечення отримані; списані активи; бланки суворого обліку; амортизаційні відрахування	Простий (уніграфічний) запис
Росія	Виділені окремо. Орендовані основні засоби; товарно-матеріальні цінності прийняті на відповідальне зберігання; матеріали, прийняті в переробку; товари, прийняті на комісію; обладнання, прийняте для монтажу; бланки суворої звітності; списання у збиток заборгованості неплатоспроможних дебіторів; забезпечення зобов'язань і платежів отримані; забезпечення зобов'язань і платежів видані; знос основних засобів; основні засоби, здані в оренду	Простий (уніграфічний) запис
Бельгія	Виділені в окремий розділ "Права і зобов'язання невідображені в балансі". Гарантії, надані третім сторонам; персональні гарантії, надані третім сторонам; реальні гарантії, забезпечені власними активами; гарантії отримані; товари та цінності, які утримуються третіми сторонами, але ризики та вигоди належать підприємству; зобов'язання щодо придбання та продажу основних засобів; форвардні контракти; товари та цінності, які належать третім сторонам, але утримуються підприємством; різні права та зобов'язання	Простий (уніграфічний) запис
Іспанія	Виділяються в окрему групу. Цінні папери, отримані, як гарантії; цінні папери, надані як гарантії; непередбачені зобов'язання по дисконтова них векселях	Простий (уніграфічний) запис
Польща	Не відокремлені в окремий клас, але є складовою групою: необоротні активи, розрахунки і претензії та матеріали і товари. Основні засоби в ліквідації; орендовані основні засоби; сторонні основні засоби; малоцінні майнові складові довгострокового використання; умовна дебіторська заборгованість; умовні зобов'язання; сторонні запаси; товари на комісії	Простий (уніграфічний) запис
Сенегал	Виділені в окремий клас. Рахунки початкового і заключного балансу; управлінські рахунки поза сферою експлуатації; рахунки позабалансових зобов'язань.	Простий (уніграфічний) запис
Греція	Окремий клас меморіальних рахунків. Активи, передані на консигнацію; активи на зберіганні; контрактні вимоги; різні рахунки (дебет); власники активів на зберіганні; непередбачені зобов'язання; контрактні зобов'язання; різні рахунки (кредит); меморіальні рахунки відділень	Подвійний запис (парні позабалансові рахунки)

Кожне підприємство в рамках діючого законодавства має можливість деталізувати окремі групи господарських засобів і обліковувати їх детальніше – відповідно до потреб господарської діяльності підприємства, завдань оперативного керівництва ним з метою розвитку і одержання прибутку.

Позабалансовий облік потрібен для контролю за збереженням і використанням матеріальних цінностей, що належать підприємству на правах розпорядження та користування майном; для контролю за виконанням чи не виконанням зобов'язань; для надання повної інформації про стан об'єктів позабалансового обліку для потреб управління, для повноти оцінки платоспроможності та фінансової стійкості підприємства.

Але це ще далеко не всі потенційні можливості позабалансового обліку. Як стверджує С.Ф. Голов, одним із шляхів вирішення проблеми відображення нефінансових показників (просування на ринок нового продукту, потенційні можливості, досвід, зацікавленість та гнучкість працівників, лояльність клієнтів) є розширення сфери застосування позабалансових рахунків [1, с. 440]. Використання подвійного запису на позабалансових рахунках дасть змогу контролювати не тільки окремі операції, а й цілісні завершені і незавершені угоди і фінансові схеми, допоможе інвесторам, уряду і різним кредиторам приймати рішення щодо трансакції з тими чи іншими суб'єктами господарювання, оцінювати ефективність управління власним і залученим капіталом. Прикладом цього є успішний досвід використання подвійного запису на позабалансових рахунках в банківських установах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі здійсненого дослідження можемо зробити висновки, що напрямками розвитку позабалансового обліку в Україні є удосконалення його теоретичної основи та наближення до оперативних потреб як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів бухгалтерської інформації.

Для досягнення цієї мети потрібно:

1. Переглянути місце і роль позабалансового обліку в сучасній інформаційній системі підприємства.
2. Розширити коло об'єктів позабалансового обліку з метою його використання для ведення управлінського обліку.
3. Застосувати для обліку на позабалансових рахунках метод подвійного запису.

Література

1. **Голов С.Ф.** Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 522 с.
2. **Кузьминский А.Т.** Теория бухгалтерского учета : учебник. – К. : Вид-во "Вища шк.", 1990. – 311 с.
3. **Палий В.Ф.** АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета / В.Ф. Палий, Я.В. Соколов. – М. : Изд-во "Финансы и статистика", 1981. – 224 с.
4. **Петрук О.М.** Бухгалтерський облік договірних зобов'язань і прав. – Житомир : Вид-во ЖІТІ, 2000. – 186 с.
5. **Програма реформування системи бухгалтерського обліку** із застосуванням міжнародних стандартів, затв. Постановою кабінету Міністрів України від 28.10.1998 р. № 1706.
6. **Пушкар М.С.** Забалансовый учет : практ. руководство. – М. : Изд-во "Финансы и статистика", 1982. – 48 с.
7. **Шер И.Ф.** Бухгалтерия и баланс : пер. с нем. – М. : Изд-во "Экономическая жизнь", 1925. – 326 с.

Билинска Н.Е. Состояние и перспективы развития внебалансового учета в Украине

Рассмотрены исторические аспекты формирования понятия внебалансового учета, отечественный и зарубежный опыт использования внебалансовых счетов, рассмотрено направления и перспективы развития внебалансового учета в Украине. Установлено, что направлениями развития внебалансового учета в Украине является усовершенствование его теоретической основы и приближения к оперативным потребностям как внутренних, так и внешних пользователей бухгалтерской информации.

Ключевые слова: внебалансовый учет, план счетов, внебалансовые счета.

Bilynska N.E. Consisting and prospects of development of off-balance sheet account is of Ukraine

The historical aspects of forming notion of the off-balance accounting and domestic and foreign experience of accounting on the off-balance accounts are studied in the article. The main directions and prospects of the off-balance accounting in Ukraine are introduced. It is set that directions of development of off-balance sheet account in Ukraine is an improvement of him theoretical basis and approaching to the operative necessities of both internal and external users of book-keeping information.

Keywords: off-balance sheet account, card of accounts, accounts of off-balance sheets.

УДК 330.567.28:330.322(477)

*Доц. В.І. Блонська, канд. екон. наук;
магістрант А.О. Мінаєва – Львівська КА*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Уточнено підходи до аналізу стратегічного потенціалу підприємства і розглянуто шляхи його вдосконалення. Встановлено, що розроблені методи аналізу потребують залучення до оцінювання стратегічного потенціалу підприємства групи експертів, які будуть здійснювати бальне оцінювання кожного фактора потенціалу підприємства, а також підприємств-конкурентів. Різниця цих оцінок, скоригована на вагу кожного чинника у загальній структурі потенціалу підприємства, дає змогу оцінити, за якими факторами підприємство, яке розглядається, переважає своїх конкурентів (ці фактори потрібно утримувати на досягнутому рівні), а за якими показники є нижчими (що потребує відповідних заходів для підвищення їх рівня). Таке оцінювання допоможе управлінцям ухвалити правильні рішення щодо забезпечення ефективності використання стратегічного потенціалу підприємства.

Вступ. Ринкові умови господарювання потребують застосування нетрадиційних підходів до вирішення проблем успішного стратегічного розвитку підприємств. Це є неможливим без аналізу стратегічного потенціалу, тобто того, чи володіє підприємство достатніми внутрішніми ресурсами, щоб скористатися зовнішніми можливостями.

Постановка завдання. Стратегічний потенціал підприємства є інтегрованою й повною характеристикою його розвитку. Управління розвитком підприємства припускає потребу розроблення й впровадження інтегрованої системи управління, основою якої є система аналізу й оцінювання потенціалу, процесів його зміни. З цією метою використовують різноманітні методи аналізу стратегічного потенціалу підприємства, які є вагомими, але все ж не досконалими на наш погляд. З метою уточнення підходів до аналізу стратегічного потенціалу підприємства і розроблення шляхів його вдосконалення здійснено це дослідження.